

הרב נתנאל ב"ר משה חבובא זצוק"ל ראב"ד דמשק

תרומות ומעשרות ושביעית בעיר בירות

הקדמה

התשובה להלן של הרב נתנאל ב"ר משה חבובא זצוק"ל, העוסקת בדין תרומות ומעשרות ושביעית בעיר בירות,¹ נכתבה בכתב 'חצי קולמוס', ונמצאה בכתביו. הרב זצ"ל נולד בדמשק בשנת תקצ"ט. בימי בחרותו שהה בחברון במשך שנה, לבקשת רבה של חברון רבי אליהו מני זצ"ל, כדי שיוכלו ללמוד בחברותא, כשהרב אליהו מני זצ"ל דאג לפרנסת משפחתו באותה תקופה. הרב זצ"ל שימש כראב"ד של העיר דמשק, בה גם כתב את הספר 'קרנן נתנאל'² - דרשות על התורה על דרך הפרד"ס. הוא עלה לירושלים בשנת תרס"ד, שם למד עם חבריו הרב שאול דוויק הכהן זצ"ל והרב שלום הדאיה זצ"ל. המחבר נפטר בירושלים ביום ט' בשבט שנת ה'תרע"ז ונטמן בהר הזיתים.

שאלה

הנה מה ששאלת על עיר תהילה בירות יגן עליה א-לוה-ים אם נוהג בה קדושת שביעית או לא?

א. שיטת ה'מעשה אורג' – העיר בירות הלק מארץ ישראל שכבשו עולי מצרים

וכתבת על פי הזכירה,³ כי הרב תוספות יום טוב כתב שהיא ארץ ישראל ולא הראית מקומו איו, באיזה מסכתא או באיזה פרק.⁴ ואני הדל חיפשתי בתוספות יום טוב ולא מצאתי שמץ מזה, זולת מה ש'מצאתי ראיתי', במעשה אורג שנדפס מחדש⁵ סביב

1. עריכה והערות: נין המחבר הרב אהוד אחיטוב. תשובה זו של מו"ז הסבא רבא הרב נתנאל חבובא זצוק"ל (להלן: המחבר), הועתקה לכתב רגיל יחד עם כתבים נוספים ע"י הרב נתנאל חנין הי"ו, בסיועו הגדול של נין המחבר מר יעקב חבובא הי"ו, ויבורכו על כך מן השמיים.
2. הספר 'קרנן נתנאל' על התורה נערך מכתבי היד של המחבר, על ידי נכדו דודי זקני הרב עזרא הדאיה זצ"ל, ראב"ד חיפה, ויצא לאור על ידו בשנת תשכ"ז, בהשתדלות בן המחבר ר' אליהו חבובא ז"ל.
3. על פי הזיכרון.
4. הכוונה: לא ציינת מקור מדויק.
5. 'מעשה אורג' - פירוש על המשנה, מחברו האדמו"ר רבי יצחק אייזיק מקאמרנא זצ"ל, והוא נדפס לראשונה בשנת ה'תרכ"ב; ידוע לנו שעותק ממנו נמצא אצל צאצאי האדמו"ר מקאמרנא זצ"ל.

התוספות יום טוב במסכת שביעית פרק ו משנה א; שכתב וזה לשונו:
ועד היום מי שקונה קרקע מכיבוש מצרים⁶ כגון עכו וברת⁷ וכיוצא, מה שהיא
מכיבוש ראשון,⁸ הרי הוא חל עליו קדושת שביעית.⁹ והיא ארץ ישראל מימות
אברהם אבינו ע"ה,¹⁰ וקדוש יאמר לו ולא נעבד בשביעית אבל נאכל וכו'...¹¹ [עד
כאן]¹²

ומשמע שרצה לומר: שעיר בירות היא עיר ברת שכתב הרב ז"ל.

ב. המקורות שמהם משמע שבירות מחוץ לתחום עולי מצרים

1. ראיות מלשון הרמב"ם שבירות מחוץ לתחום עולי מצרים

ואם תאמר, הרי קבלה בידנו שעכו היא 'חוץ לארץ'? וכמו שכן ראיתי אחר כך הדבר
מפורש מרבינו הרמב"ם ז"ל בהלכות תרומות פרק א הלכה ז' וזה לשונו:
אי זו היא ארץ שהחזיקו בו עולי מצרים מרקם שהיא כמזרח וכו' עד עכו וכו',¹³

-
- מהדורה שנייה יצאה בשנת ה'תרל"ד, ואותה כפי הנראה ראה הרב המחבר זצ"ל, ולכן צוין 'שנדפס
מחדש' וכדלהלן בהערה 7.
6. הכוונה 'כיבוש עולי מצרים'.
  7. חשוב לציין שהמילה 'ברטא' מופיעה רק בשתי המהדורות הראשונות, אך החל מהמהדורה השלישית,
ניו יורק בשנת תשי"ד, המילה 'ברתא' מחוקה מסיבה לא ברורה, ומסיבה זו נשמטה גם בהמשך
המהדורות. אלא שלאחרונה במהדורה חדשה שההדירו ניני האדמו"ר מקאמרנא זצ"ל, 'חזרום וייסדום'
והחזירו את האבדה. כאמור לעיל (הערה 5) הרב זצ"ל ראה את המהדורה השנייה, ותודה לידידני
הרב אבישי אלבוים שליט"א מספריית הרמב"ם.
  8. הביטוי 'כיבוש ראשון' זהה למושג 'קדושה ראשונה' כלשון הרמב"ם הל' תרומות פ"א ה"ה: 'שקדושה
ראשונה לפי שהייתה מפני הכיבוש בלבד קדשה לשעתה ולא קדשה לעתיד לבוא'.
  9. עפ"י רמב"ם הל' שמיטו"י פ"ד הכ"ה: 'אין שביעית נוהגת אלא בארץ ישראל בלבד...'
  10. עפ"י בראשית טו, יח; ירושלמי חלה פ"ב ה"א: 'לזרעך אתן אין כתיב כאן אלא לזרעך נתתי - כבר
נתתי'; פני משה חלה פ"ב ה"א ד"ה תמהני; ביאור הגר"א שם ד"ה א"ר יוסי; ע"ז ע"ב: 'מכדי ירושה היא
להם מאבותיהם...'; וכן ב"ב קיט ע"א; ספר התרומה סוף הלכות ארץ-ישראל; כפ"פ פרק י עמ' רמז
ד"ה קדושה ראשונה; ובהרחבה בדברי הגר"ש גורן זצ"ל, תורת המועדים עמ' 598-613.
  11. עפ"י שביעית פ"ו מ"א; שבמקומות אלו אסורה עבודת הקרקע, אך יש קולות בדיני אכילת פירות
שביעית. ועי' על כך שבת הארץ מהדורת מכון התורה והארץ פ"ד הכ"ו, עמ' 448-449; ובהמשך
התשובה.
  12. הכנסנו לסוגריים מרובעים כי אינו מדברי התוספות יום טוב אלא הוספה של המחבר. **וכן להלן בכל
הציטוטים.**
  13. עפ"י המשנה גיטין פ"א מ"ב; ולפי ההבנה שגבולות הארץ לעניין הבאת גט הם עפ"י גבול עולי מצרים.
אך אין כן דעת התוס' גיטין ב ע"א ד"ה ואשקלון ורוב הראשונים שלדעתם הם מקבילים לגבול עולי
בבל. וכן משמע אף מדעת הרמב"ם במקומות אחרים, ראה שו"ת הרמב"ם סי' קכז, סי' קכח; בהל'
בכורים פ"ה ה"ה; הל' שמיטו"י פ"ד הכ"ו; ומשום כך יש שפירשו באופן זה אף את דברי הרמב"ם בהל'
תרומות פ"א ה"ה; המובא כאן. ראה: אבני שוהם גבולות הארץ עמ' רמו-רמח פרק ה אותיות א-ו;
אנציקלופדיה תלמודית, ערך ארץ ישראל פרק ז עמ' רט ציון 336; מעדני ארץ, תרומות פ"א ה"ב; מו"ר
הרב יעקב אריאל שליט"א תחומין, ח"ב עמ' 366; אמונת עתיך סיון-תמוז תשנ"ז.

היה מהלך מעכו לכזיב וכו' הרי היא **בחזקת חוץ לארץ**.¹⁴ [עד כאן].
 וכן כתב עוד בפירוש בהלכה ט'¹⁵ אומרו ז"ל: 'אבל עכו היא **חוץ לארץ** וכו'...! עד כאן.
 וכל זה לא קשה על דעת הרב¹⁶ כי עיין לרבנו בכסף משנה¹⁷ ז"ל שכתב שיש מקומות
 בעכו שהם ארץ ישראל¹⁸ ויש מקומות שהיא חוצה לארץ¹⁹ עיין שם שהארץ. אבל מה
 שתמנהו בזה הוא שאם נאמר שעיר בירות היא עיר ברת שכתב הרב ז"ל אם כן נמצא
 שעיר בירות היא ארץ ישראל ונוהג בה קדושת שביעית וזה היפך הקבלה שמסרו בידינו
 דור אחר דור שעיר בירות היא חוץ לארץ.²⁰

2. הראיה מהמנהג לעשות שני ימים טובים של גלויות בבירות

והעד על זה, שהרי עושים שני²¹ ימים טובים.²² ועוד כי לא יבצר שהיה לישראל קרקע
 בעיר הנזכר ולא שמענו ולא ראינו ולא אבותינו ספרו לנו שנהגו בה קדושת שביעית או
 דין תרומות ומעשרות וכיוצא.²³

14. עפ"י ג' התוספתא אהלות פי"ח הי"ד; ירושלמי שביעית פ"ו ה"א; ובאופן שונה מובא בגמ' גיטין ז ע"ב;
 בביטוי 'חזקת חוץ' הכוונה לחו"ל כמשמעות הפשוטה, אך לעיתים הכוונה לחוץ לתחום עולי מצרים,
 הכס"מ, הל' תרומות פ"א ה"ט.
15. רמב"ם, הל' תרומות פ"א ה"ט.
16. ל המעשה אורג', הסובר שעכו היא בארץ ישראל.
17. כוונתו לדברי רבי יוסף קארו בפירושו 'כסף משנה' הל' תרומות פ"א ה"ט.
18. כוונתו לדברי הכס"מ, הל' תרומות פ"א ה"ט, שהרמב"ם סובר שעכו חציה ארץ ישראל וחציה חו"ל,
 עפ"י ירושלמי שביעית פ"ו ה"א: 'עכו עצמה מה היא?... ילפין עכו יש בה א"י ויש בה חו"ל'; כתובות
 קיב ע"א: 'ר' אבא מנשק כפי דעכו...'; וכן בירושלמי שביעית פ"ד ה"ז; והובא ברמב"ם, הל' מלכים
 פ"ה ה"י; ובכס"מ שם, פ"ה ה"י ד"ה גדולי; שהיו אלו הסלעים שסימנו את הגבול בין חציה של עכו
 שבתחום ארץ ישראל לחציה של העיר שבתחום חו"ל; פנ"מ, שביעית פ"ד ה"ז.
19. עפ"י ירושלמי גיטין פ"א ה"ב: 'עכו יש בה א"י ויש בה חוץ לארץ'; רמב"ן, גיטין ב ע"א ד"ה ויש;
 ריטב"א, גיטין ב ע"א ד"ה לפיכך; בפירוש ב'; וראה על כך שו"ת מלבושי יום טוב, ח"ב חובת הקרקע,
 סי' יז ד"ה אח"כ מצאתי; לגבי זיהוי חלקיה השונים של עכו כיום, ראה אדמת קודש, עמ' 86 ד"ה
 צפונה; עלי תמר, שביעית פ"ד ה"ז; שהביא מתוך מקורות ומחקרים, להרב שמחה אסף כרך א עמ' עו;
 אבני שוהם, גבולות הארץ, עמ' רסז ד"ה וההיא דרבי אבא; וראה עוד יהודה נאמן, 'האם עכו מארץ
 ישראל היא?', קובץ סיני קז (תשנ"א) כח-מא, עמ' ל ד"ה היו ובהע' 12-14.
20. המשפט 'וזה היפך הקבלה שמסרו בידינו...' הוא ליבה של התשובה, עפ"י רמב"ם, הל' שמיטות פ"י
 ה"ו: 'שהקבלה והמעשה עמודים גדולים בהוראה ובהן ראוי להתלות'.
21. עפ"י תשובת הרמב"ם, פאר הדור סי' קו; וכעדות רבי יהוסף שווארץ זצ"ל, תבואות הארץ, פרק א עמ'
 מח ד"ה והנה, פאה"ט, סי' ב סעי' טו: 'בני צור מנהגם לעשות שני יו"ט של גליות ומנהגם נכון'.
22. המחבר סבר בתחילה שאם בירות היא חלק מא"י, צריך לנהוג בה יו"ט אחד עפ"י הריטב"א, ר"ה ח
 ע"א; סוכה מג ע"א; שבכל א"י נוהגים יו"ט אחד, ורק בחו"ל עושים יו"ט שני, וכך סברו שיש לנהוג
 בעקבות הקמת המושבות החדשות לפני כמאה וחמישים שנה, בשו"ת אבני נזר, או"ח סי' שצב ס"ק
 ט; הרב שמואל סלנט זצ"ל והראשל"צ הרב יש"א ברכה זצ"ל, במושבה בני יהודה בגולן לפני כמאה
 ושלושים שנה, כפי שמעיד הגרי"מ טוקצ'נסקי זצ"ל בספר ארץ ישראל, עמ' לג הע' 2; וכן פסקו לגבי
 העיר אילת בשו"ת היכל יצחק, או"ח סי' נה, ב ס"ק ו; מקראי קודש, פסח ח"ב, סי' נח; שו"ת משפטי
 עוזיאל, ח"ח סי' מח-מט; שו"ת ציץ אליעזר, ח"ג סי' כג; מו"ז בשו"ת ישכיל עבדי, ח"ו או"ח סי' ב; "עיר
 הקודש והמקדש" ח"ג אות יט.
23. באשר לשאלה מדוע לא מפורשים שם תרו"מ כדין סוריא, כנפסק ברמב"ם, הל' תרומות פ"א ה"א-ה"ו;
 ובשו"ע, יו"ד סי' שלא סעי' א, כבר כתב שו"ת בית דינו של שלמה, ירושלים תשמ"ו, סי' ג עמ' 11 ד"ה

ג. ביסוס ההבנה שבירות נמצאת בתחום עולי מצרים

1. דעת הסוברים שיתכן יום שני של גלויות גם בתחום עולי מצרים

אמנם, אחר ההשקפה בדברי הפוסקים מעט, נראה כי ממה שעושים שני ימים טובים אינה ראייה כלל, והוא ממה שכתב הרמב"ם ז"ל בהלכות קידוש החודש פרק ה הלכה י"א וזה לשונו:

נמצא עיקר דבר זה וכו' וכל מקום שבינו לבין ירושלים מהלך עשרה ימים או פחות שאפשר שהיו השלוחין מגיעין אליו רואים אם אותו המקום מארץ ישראל שהיו בה ישראל בשעת הראייה בכבוש שני כגון אושא ושפרעם וכו' עושין יום טוב אחד בלבד ואם אותו המקום מסוריא²⁴ כגון צור²⁵ ודמשק וכו' או מחוצה לארץ וכו' עושין כמנהג אבותיהן וכו'... [עד כאן].

אם כן משמע מדבריו ז"ל, שעושים יום טוב אחד, דווקא אם הוא מכיבוש שני שהוא כיבוש עזרא. אבל אם היא מכיבוש מצרים היא, דינה כמו סוריה, שכתב הרב ז"ל שעושים כמנהג אבותיהם. כי יש הפרש בין כיבוש ראשון לשני וכאשר התבאר.²⁶ ועיר בירות אף לפי דברי הרב מעשה אורג ז"ל היא דווקא מכיבוש עולי מצרים. וכי תימא, אם כן אמאי רבנו הרמב"ם ז"ל לא כלל כיבוש עולי מצרים עם סוריה? כי הוה ליה לומר כפי זה ואם אותו המקום מכיבוש ראשון ומסוריה וכו'? יש לומר, שסמך על דקדוק לשונו ברישא במה שכתב: 'אם אותו מקום וכו' הוא מכיבוש שני עושים יום טוב אחד בלבד'. שמבואר בדבריו, דדווקא אם הם מכיבוש שני אז עושים יום אחד בלבד, ואם הם מכיבוש ראשון דינם כמו סוריה. וביאר אחר כך דין סוריה, וכו' שעושים כקבלתם.

2. אסמכתאות מגדולי ישראל שבירות היא בתחום עולי מצרים

ואחר כך מצאתי הדבר מפורש גם כן בספר תבואות הארץ²⁷ שכתב וזה לשונו: בדף כ"ב ע"ב: 'צידון וצרפת ובירות וגבל'²⁸ בעל בק²⁹ הם דווקא תחום עולי מצרים, עד כאן. גם

עוד זאת, שכבר בימיו מנהג ארם צובא היה שלא להפריש, וכנראה נהגו כדעת הסוברים שחובת ההפרשה במצרים, עמון ומואב וסוריא פקעה מזמן שבטלה הטהרה בישראל. עי' כרם ציון, אוצר התרומות הלכות פסוקות פרק א סעי' ד; באר בשדה, ח"א פ"א עמ' קלג-קלו.

24. שאת גבולותיה תחם הרמב"ם, הל' תרומות פ"א ה"ט.

25. יש המזהים את צור כעיר 'צהר' שבתחומי סוריא ברמב"ם הל' תרומות פ"א ה"ט; ואע"פ שביהושע יט, כח; מפורש שהיא עיר בנחלת אשר, ייתכן שלשיטה זו מעמדה כסוריא, היות שהייתה תמיד בשלטון נוכרים, כן כתב חזו"א, שביעית סי' ג' סק"ט; והדרך אמונה, הל' תרומות פ"א ה"ט ס"ק צח; אך צ"ע משו"ת הרמב"ם, סי' קלא, בשאלה הי"ג שפסק שבצור שורפים את החלה שיש בה שיעור, כדין חלה בעולי מצרים, וכפי שפירש פיהמ"ש, חלה פ"ד מ"ח ד"ה ויש לה שיעור; ועי' קובץ מבקשי תורה, סי' קיב; הרב ישראל אריאל שליט"א אטלס ארץ ישראל עמ' 113.

26. רמב"ם, הל' קדוש החודש פ"ה ה"ט-ה"י"ב, שגם בתחום עולי מצרים יש שעושים יו"ט שני.

27. חיברו חוקר הארץ רבי יהוסף שווארץ זצ"ל, לפני כמאה וחמישים שנה.

28. העיר גבל מוזכרת במלכים א ה, לב; יחזקאל כט, ט; תהילים פג, ה; ובגמ' יבמות מו ע"א; ושבח היבול בה מוזכר בגמ' כתובות קיב ע"א.

29. לדעת כפ"פ, פרק יא ד"ה ולמען דעת צדקות, היא 'בעל בק' שבימינו השוכנת בבקעת הלבנון מזרחה לעיר ביירות. ויש אומרים ששם גדל 'שום בעל בכי', ראה מעשרות פ"ה מ"ח ובמפרשים שם.

מצאתי ראיתי לרב אחד מגדולי הראשונים בספר כפתור ופרח³⁰ שכתב בפרק י"א בבואו לפרש תחומי הר ההר האמור בתורה³¹ כתב וזה לשונו:

לדעת זה ההר אי זה הוא ואנה הוא מקומו טרחתי זמן מרובה ויגעתי ומצאתי תהילות לא-ל. דע, כי מן ההר הסמוך לעכו והוא הר הכרמל ואל הצפון, ימצאו קצת ראשים, בים יבואו, וגם בשטח הארץ כמו צור וצידון³² ובירות וכו' ...

עוד כתב:

ואל דרום סין³³ זה כמו שני ימים על חוף הים גם כן עיר ושמה היום **בירותא** ולפי דעתי היא עיר שנאמר עליה בסוף יחזקאל (מז, טו-טז): וזה גבול הארץ לפאת צפונה מן הים הגדול הדרך חתלן לבוא צדדה. חמת ברותה סברים אשר בין גבול דמשק ובין גבול חמת חצר התיכון אשר אל גבול חורן.³⁴

עוד כתב:³⁵

אל בירותא קורין לה היום בירות בתיו דגושא, ובפירקא דחסידי הוא שנזכר אלעזר איש ברתא.³⁶

עוד כתב, שהיא מכיבוש עולי מצרים וכתב עוד בפרק הנזכר: 'הרי שיש לנו בחסד עליון ידיעה ברורה בהר ההר הזה, אם כן אחר שהעיר עליה הרב כפ"פ ז"ל בבירות שהיא מכיבוש עולי מצרים אם כן ודאי שהיא מארץ ישראל.³⁷ ומה שעושים שני ימים טובים אינם ראייה וכנזכר לעיל.³⁸

ובערה"ט, זרעים הל' תרומות סי נח סעי' יח, ויש אומרים ששם עמד פסל מיכה, עפ"י פסחים קיז ע"א: 'פסל מיכה עומד בבכי'; ע"ז יא ע"ב: 'יריד שבעין בכי'; וראה הרב חנוך הכהן ארנטרוי זצ"ל, 'עיונים בדברי חז"ל', פסחים קיז ע"א ד"ה פסלו של מיכה. ויש המזהים אותה עם 'בעלת' המוזכרת ביהושע יט, מד; ראה על כך בדעת מקרא מלכים א ט, יח.

30. רבי יצחק בן משה הפרח; מתלמידי הרמב"ן; בשל ספוריו הרבים למחקר הארץ, הוא מכנה את עצמו בשם 'איש-תורי', וכך הוא קרוי כיום 'רבי אשתורי הפרח'.

31. במדבר לד, ז-ח.

32. עפ"י יהושע יט, כח; ורש"י מנחות פה ע"ב ד"ה צור; כפ"פ פרק יא ד"ה מלכות גויים בארץ ישראל, מלבי"ם שביהושע יט, כח.

33. לדעת הכפ"פ, פרק יא ד"ה הגבול, 'סין' היא העיר טריפולי שבלבנון.

34. כוונתו לדברי הכפ"פ, פ"א ד"ה הור ההר; שביאר ש'הור ההר' האמור בתורה הוא 'ג'בל אלאקראע' שבצפון סוריה, שתרגומו 'ההר החלק' עפ"י יהושע יא, טז-יז; והוא הנקרא 'טורי סמונס' עפ"י גיטין ח ע"א; וברש"י, שם ד"ה ורואין; ועי' לרבי אליעזר ברגמן זצ"ל בספר 'ישאו הרים שלום', עמ' 86, שביסס את דברי הכפ"פ; ועי' עוד באטלס ארץ ישראל וגבולותיה ארץ וחוצות, עמ' 148; אנציקלופדיה תלמודית, ערך ארץ-ישראל עמ' רז הע' 265; 'טובה הארץ מאוד מאוד', עמ' 108-109; וכתב במשנת יוסף, שביעית ח"ב גבולות הארץ, עמ' קטו ד"ה והנה בגיטין, שלשיטה זו העיר חלב היא בגבולות א"י.

35. כוונתו לדברי הכפ"פ, פרק יא שם ד"ה גבול צפון.

36. רבי אלעזר איש ברתתא, שדבריו מוזכרים במס' אבות פ"ג מ"ז; וחסידותו מתוארת בגמ' תענית כד ע"א.

37. אומנם אף למזהים את 'הר ההר' דרומה יותר, ביירות נמצאת בתחום ארץ ישראל. ראה: אדמת קודש, ה ע"ב, שהגבול הצפוני הוא במפרץ ביירות. וכך הכריע מו"ר הרה"ג שאול ישראלי זצ"ל, ארץ חמדה, ח"א עמ' קעב-קעג סי' ה אות א-ב; וראה משנת יוסף, שביעית ח"ב עמ' קטז-קיז, ד"ה והאדמת קודש.

38. לאור שיטת הרמב"ם, שבחלק מהמקומות שבתחום עולי מצרים נוהגים יו"ט שני, כמנהג אבותיהם. אכן לשיטת הריטב"א שהוזכרה לעיל גם בצור צריך לנהוג יו"ט אחד, וכך פסק הגרי"מ טיקוצ'נסקי,

ד. גדרי שביעית ותרומות ומעשרות בתחום עולי מצרים

ומה שלא ראינו שאין נוהגים בה דין תרומות ומעשרות ושביעית זו אינה ראייה.³⁹ אם כן יש לנו לחפש בספרם של צדיקים כפי קט ומיעוט שכלי עד מקום שידי יד כהה מגעת כי 'ידעתי בני ידעתי'⁴⁰ כי בער אנכי ולא בית אדם לי.⁴¹

1. 'נאכל ולא נעבד' בשביעית לשיטות השונות

כי יש לדעת מה דינם עיירות של כיבוש עולי מצרים בשביעית אם אסורים בעבודה או לא? גם בפירות העולים בה אם יש בהם דין קדושת שביעית או לא? ואען ואומר כי הנה מקור דין זה במשנה ריש פרק ו' דשביעית:⁴²

שלוש ארצות לשביעית כל שהחזיק עולי בבל וכו' לא נאכל ולא נעבד וכל שהחזיק עולי מצרים נאכל אבל לא נעבד וכו' [עד כאן].
וכתב הרמב"ם ז"ל בפירושו, וזה לשונו:

וענין לא נאכל ולא נעבד שאסרו לנו עבודת הארץ ההיא, ואם תעבד על ידי אחר, אסור לאכול ממה שתוציא.⁴³ ושומר: נאכל אבל לא נעבד, רצה לומר, שאינו מותר עבודתה ואם נעבדה יהיה כל הצומח בה נאכל בקדושת שביעית.⁴⁴
ומתניתין זו פסקה הרמב"ם ז"ל בהלכות שמיטה פרק ד' הלכה כ"ו, וזה לשונו:
כל שהחזיקו בו עולי בבל וכו' אסור בעבודה, וכל הספיחין שצומחין בו אסורין באכילה. וכל שלא החזיקו בו אלא עולי מצרים בלבד, שהוא וכו' אע"פ שהוא אסור בעבודה בשביעית, הספיחין שצומחין בו מותרים באכילה.
וכתב רבנו הרמב"ם ז"ל בתשובה סימן ט"ו⁴⁵ וזה לשונו:

על מה ששאלו בפירוש משנה זו, וכתב שמקודם היה מפרש ש'נאכל' ו'אינו נאכל' הוא היכא דנעבדה היינו אם עבר ועבד הארץ בשביעית, בזה אסור אם יצא הזרע אם הארץ היא מכיבוש בבל אינו יכול לאכלו. ואם היא מכיבוש עולי מצרים, יכול לאכול, והוא פירוש הר"י בן גיא. ולאחר זמן שישבנו, ועיינו היטב

בספר 'ארץ ישראל', סי' ז פ"ג ובהע' 1; עפ"י עדות הרב יהוסף שווארץ זצ"ל, שכך אמר לו הגר"ש סלנט זצ"ל, ונראה שלפי זה הוא הדין שגם בביירות צריך לנהוג י"ט אחד.
39. עפ"י עדויות פ"ב מ"ב.
40. עפ"י בראשית מח, יט; אומנם ייתכן שהתשובה נכתבה לבנו הבכור משה ז"ל שגר בעיר ביירות, ויעיד מכתב ששלח מביירות בשנת תרנ"ו לפ"ק לדמשק אל אביו רבי נתנאל ז"ל.
41. עפ"י משלי ל, ב.
42. שביעית פ"ו מ"א.
43. עפ"י פיהמ"ש לרמב"ם שביעית פ"ו מ"א; נדפס בש"ס וילנא סוף מס' ברכות; והיא מהדורה קמא, אולם במהדורה שלישית של פיהמ"ש בתרגום הגר"י קאפח זצ"ל שביעית פ"ו מ"א חזר בו ופירש זאת על ספיחים שגדלו בשביעית מאליהם בגידולים חד-שנתיים, שגזרו עליהם רק בתחום עולי בבל ולא בתחום עולי מצרים. וכן פסק הרמב"ם בהל' שמיטה ויובל פ"ד הכ"ז.
44. עכ"ל הרמב"ם בפירוש המשנה, שם.
45. נדפסה בשו"ת פאר הדור, דפוס אמסטרדם סי' טו.

בכל הלכה והלכה בחיבורנו הגדול. נראה לנו פירוש המשנה ונתגלה לנו טעמה בסברת רבנו הקדוש זצ"ל וכו'. וכללות דבריו הוא, שהספיחים העולים מאליהם, מדין תורה הם מותרים. וחכמים אסרום שלא יהיה אחד אדם רשע, שיזרע ויאמר ספיחים הם וכו'. אחר כך אמר, אחר כל אלו אמרו במשנה, שכל מה שקידש עזרא בקדושה שניה, הוא מה שהחזיקו עולי בבל, הספיחים שלו אסורים ועבודתו אסורה, והוא אומרם לא נאכל ולא נעבד. וכל מה שהחזיקו עולי מצרים וכו' הם בקדושה ראשונה ולא קדשה לעתיד לבוא ולזה ספיחים שלו מותרים⁴⁶ ואף על פי כן עבודתו אסורה מדין תורה. והוא אומרם: 'כל מה שהחזיק עולי מצרים נאכל אבל לא נעבד וכו'.

ובסוף דבריו כתב:

אפילו לישראל לא אסרה התורה אלא זריעה בלבד, אבל הירק היוצא מאליו, או אם עבר וזרעו, הוא מותר מן התורה. כמו כלאי זרעים, שאסור לזרעם ומותר לאכול הדבר היוצא. ורבנן הוא דגזרו עליו שלא לגרום מכשול לעוברי עבירה ויבוא לזרוע [עד כאן].

והנראה מתשובה הנזכרת שטעם חזרת רבנו מפירושו במשנה לחיבורו הוא מפני שבפירושו משמע שאם עבר ועבד או שנועבד על ידי אחר אסור באכילה מדברי תורה והאמת הוא שמדין תורה אם עבר וזרע מותר באכילה, ורבנן⁴⁷ הוא דגזרו. משום הכי, בחיבורו חזר בו ופירש לנאכל ואינו נאכל לענין ספיחים.⁴⁸ אמנם הרב שמשון ז"ל פירש בפירוש המשנה הנזכרת לעיל,⁴⁹ דאינו נאכל - היינו לאחר שביעית,⁵⁰ ונאכל - לאחר הביעור,⁵¹ דקדושה ראשונה לא הוקדשה לעתיד לבוא ומכל מקום בענין עבודה החמירו שלא נעבד. עד כאן. ומפשט דבריו נראה, דלא הקלו בכיבוש מצרים אלא דוקא שנאכל בלא ביעור, כמו דחזינא בכמה דינים אפילו בארץ ישראל ממש שהם בכיבוש שני, דישי להם שביעית וקדושה ואין

46. כלומר חז"ל לא גזרו איסור ספיחים בתחום עולי מצרים, משום שקדושת המצוות התלויות בארץ שהייתה שם בטלה בחורבן בית ראשון, ולא חזרה כי עולי בבל לא התיישבו בה.

47. תיקון מכתב היד.

48. לדעת המחבר, בתחילה פירש הרמב"ם 'לא נאכל' ביחס למה שעבד באיסור, כיוון שסבר שאיסור אכילת 'נעבד' הוא איסור תורה, ולבסוף חזר בו וסבר שאין כלל איסור 'נעבד', עי' על כך שבת הארץ פ"ד ה"ט"ו אות ב' עמ' 407-408. ולכן פירש 'לא נאכל' ביחס לאיסור ספיחין, שגזרו על ספיחים של גידולים חד-שנתיים בתחום עולי בבל, כפי שביאר הרמב"ם בתשובתו הנ"ל, וכפי שפסק להלכה בהל' שמיטו"י פ"ד ה"ב. אולם הגר"י קאפח זצ"ל בהערותיו לפיהמ"ש שביעית פ"ו מ"א הע' 3 למד שהרמב"ם סבר בתחילה שאיסור ספיחין מן התורה, ולכן הוא קיים בכל א", אך חזר בו ופסק שהוא מדרבנן, ולכן הם החילו אותו רק בתחום עולי בבל. וראה במאמרו של הרב יעקב אריאל שליט"א; אמונת עתיך 43 עמ' 48-49; נדפס בספר זיכרון לרב יוסף קאפח זצ"ל עמ' 176, שהקשה על הסברו של הרב קאפח זצ"ל. ועי' על כך שבת הארץ פ"ד הכ"ו אות ב-ג.

49. ר"ש משאנץ, שביעית פ"ו מ"א ד"ה לא נאכל.

50. נראה שהכוונה 'לאחר הביעור' כפירוש הר"ש שביעית פ"ו מ"א ד"ה לא נאכל.

51. לדעת רוב הראשונים חובה מן התורה לבער פירות שביעית מן הבית לאחר שכלה אותו המין מן השדה עפ"י ויקרא כה, כז; שביעית פ"ט מ"ב-מ"ג; רמב"ם הל' שמיטו"י פ"ט ה"א; ואם לא ביער בזמן - הפירות נאסרים, מ"מ לדעת הר"ש שביעית פ"ו מ"א ד"ה נאכל; לא החמירו בכך במקום שלא נתקדש מחדש על ידי עולי בבל, עי' שבת הארץ הוצאת מכון התורה והארץ פ"ז ה"ג אות ב-ג.

להם ביעור עיין במשנה ג' פרק ז' מה שפירש הרמב"ם שם⁵² ובמשנה ה' בפירוש הנזכר לולבי האלה והבטנה וכו' אין להם ביעור ולא לדמיהם ביעור⁵³ וכן במשנה ו' שם הורד וכו' ומה שפירש הרמב"ם שם⁵⁴ ואף על גב שרובם ככולם המוזכרים באלו המשניות משום שאינם ראויים למאכל אדם משום הכי הקלו בהם לענין ביעור ואמרו שאין להם ביעור. ומכל מקום סבירא ליה להרב שמשון ז"ל דהוא הדין בכרכים שהם מכיבוש מצרים הקלו בהם ואמרו דאין להם ביעור⁵⁵ ונאכלים לאחר הביעור אף בפירות עצמם, כיון שמצאנו ראינו קולא זו אפילו בארץ ישראל ממש.⁵⁶ והנה המשנה למלך ז"ל⁵⁷ אף על גב דבתחילת דבריו 'עלה ונסתפק'⁵⁸ בסברת הרב שמשון וכתב וזה לשונו:

בסברת הרב שמשון ז"ל אני מסופק במה שכתב בכיבוש מצרים נאכל לאחר הביעור אם קודם הביעור יש בו קדושת שביעית או לא. ומן הסברה, נראה דאין בו קדושת שביעית כלל. דכל דבר שיש בו קדושת שביעית צריך ביעור. ודוחק הוא לחלק בין חיובא דביעור לחיובא דקדושת שביעית [עד כאן.⁵⁹]

אבל 'לדבר הזה יסלח אדני'⁶⁰ שהרי כמה וכמה מתניתין מצאנו שיש להם קדושת שביעית ואין להם ביעור⁶¹ ועיין גם כן להרב שושנים לדוד בפרק ז' משנה ז'.⁶² מכל מקום המשנה למלך ז"ל בסוף דבריו כתב:

אך מפשט דבריו נראה היינו מדברי הרב שמשון ז"ל הנזכר נראה דדווקא לאכול לאחר הביעור הקלו בכיבוש מצרים אך בשאר דברים לא הקלו ויש בהם קדושת שביעית. [עד כאן.]

-
52. לשון הרמב"ם שביעית פ"ז מ"א: 'נוהגין בו דיני השביעית... וענין אין להן ביעור שממשיכין להשתמש ולהינות בהם עד שיכלו, ואין מדקדקין בהן על שעת הביעור'; וכן הדין בקליפי הרימון, שביעית פ"ז מ"ג.
53. שביעית פ"ז מ"ה; אכן חלק מהצמחים פטורים מביעור משום שאינם כלים לחיה מן השדה, כגון הלולבים שאינם נושרים, כפי שביארו הר"ש, שביעית פ"ז מ"ה ד"ה אטדין, ועוד מפרשים; אך המחבר מדגיש שבמקרים רבים מוכח שפטור מביעור צמחים שאינם מאכל אדם, אפילו בתחום עולי בבל.
54. שביעית פ"ז מ"ו: 'רבי שמעון אומר אין לקטף שביעית מפני שאינו פרי'; רמב"ם בפיהמ"ש שביעית פ"ז מ"ו: 'שהקטף הוא עץ האפרסמון בלי ספק.. והלכה כר' שמעון'.
55. ונחלקו האחרונים אם לשיטה זו הקלו בתחום עולי מצרים רק באכילה אחר הביעור או שפטור לגמרי מחובת הביעור, עי' שבת הארץ, פ"ד הכ"ו, אות ב סעי' 2 והע' 16 ד"ה ועי' ר"ש.
56. כלומר, כיוון שאפילו בתחום עולי בבל הקלו באופן מיוחד דווקא בדיני ביעור שביעית, לפיכך בתחום עולי מצרים הקלו דווקא בדיני ביעור ולא בשאר מצוות השביעית.
57. משנה למלך, הל' שמיטה ויובל פ"ד הכ"ו אמצע ד"ה כל שהחזיקו.
58. לשון מליצה עפ"י יומא פ"ג מ"ו: 'ירד וטבל עלה ונסתפג'.
59. כדעה זו שאין שם בכלל דיני קדושת שביעית בגידולי עולי מצרים בשביעית, ראה בפירוש הר"ש סריליא לירושלמי שביעית פ"ו ה"א ד"ה נאכל; שו"ת מהרי"ט, ח"א סי' מז; ויש שהבינו שזאת גם דעת הר"ש, שביעית פ"ו מ"א; פירוש הגר"א שנות אליהו, שביעית פ"ו מ"א; פאת השלחן, סי' כג בית ישראל, ס"ק כה; ועי' שבת הארץ, פ"ד הכ"ו אות ב.
60. עפ"י מלכים ב ה, יח.
61. כפי שהובא לעיל בפסקה הקודמת.
62. בשושנים לדוד, על מס' שביעית פ"ז מ"ז ד"ה בא"ד והוסיף, מבאר דין ורד של שביעית שפטור מביעור, אך אם השרו בשמן של שיטית, חלה על השמן חובת ביעור.

והרב רבי עובדיה ז"ל⁶³ כתב שפירוש הרב שמשון הוא העיקר. וראיתי להתוספות ז"ל בפרק קמא דיבמות דף י"ו⁶⁴ שכתבו משם רבנו תם ז"ל וזה לשונם: 'וקשה לרבנו תם דאמרו בפרק מקום שנהגו,⁶⁵ שלוש ארצות לביעור יהודה ועבר הירדן והגליל. ועבר הירדן היא ארץ סיחון ועוג, אלמא שקידשוה עולי בבל וכו'?'⁶⁶ משמע דסבירא ליה כהרב שמשון דקידוש עולי מצרים לא בעי ביעור.⁶⁷ וראיתי להרב שמשון ז"ל עצמו במסכת ידיים פרק ד משנה ג'⁶⁸ שכתב על עמון ומואב שאף אם תמצי לומר שלא כבשום עולי בבל על כורחין שביעית נוהג בה דתנן: 'שלוש ארצות לביעור וכו'.' והנה משמע מדבריו, דאף על גב שהוא מסופק בעמון ומואב אם היא כיבוש עולי מצרים או כיבוש עולי בבל. וזהו מה שכתב שאף 'אם תמצי לומר' וכו', מ"מ מבואר בדבריו שאף כיבוש עולי מצרים בעי ביעור,⁶⁹ וזה היפך פירושו במשנה א' דפרק ו' דשביעית.⁷⁰ והמשנה למלך ז"ל כתב זה הלשון ולא הרגיש עליו כמו שכתבנו⁷¹ וצריך עיון ועיין.⁷² וראיתי להרב פאת השולחן⁷³ שכתב וזה לשונו:

והנה שיטת הרב שמשון ז"ל שפירש נאכל לאחר הביעור רצה לומר בלא ביעור מה שכתב שאין בהם קדושת שביעית וכן הגידולים וכו' וכמו שכתוב בחולין⁷⁴ ובחגיגה⁷⁵ וביבמות:⁷⁶ 'הרבה כרכים כבשום עולי מצרים ולא כבשום עולי בבל והניחום כדי שיסמכו עליהם העניים בשביעית שקדושה ראשונה קדשה לשעתה ולא קדשה לעתיד לבוא.' פירש רש"י⁷⁷ ותוספות:⁷⁸ לקט, שכחה, פאה ומעשרות. אם כן מוכרח על כל פנים דאין קדושת שביעית בפירות שאם לא כן, איך יתן תרומות ומעשרות?⁷⁹

63. רע"ב שביעית פ"ז מ"ג.
 64. תוס' יבמות טז ע"א ד"ה עמון ומואב.
 65. פסחים נב ע"ב.
 66. קושייתו היא שמדברי המשנה ידיים פ"ד מ"ג משמע שאין בעמון ומואב דיני שביעית, ומהמשנה שביעית פ"ט מ"א מוכח שפירות עבר הירדן חייבים בדיני ביעור בשביעית.
 67. כלומר מכך שר"ת מדייק מדברי המשנה שביעית פ"ט מ"א שעבר הירדן הוא בתחום עולי בבל רק מכך שנוהגים שם דיני ביעור בשביעית, מוכח שס"ל שבעולי מצרים לא נוהגים בדיני ביעור.
 68. רבנו שמשון משאנץ, ידיים פ"ד מ"ג, ד"ה עמון ומואב.
 69. הר"ש, ידיים פ"ג מ"ג מציין שאזור זה הוא אחד משלוש ארצות לביעור, שבמס' שביעית פ"ט מ"ב. שם כתב הר"ש, שביעית פ"ו מ"א שלא חייבו ביעור פירות שביעית בתחום עולי מצרים.
 70. כלומר המשל"מ, הל' שמיט"ו פ"ד הכ"ו, הסתפק מהי דעת הר"ש בשאלת הביעור בתחום עולי מצרים, ולא ציין לדברי הר"ש למסכת ידיים פ"ד מ"ג שם מוכח שסובר בעצם כדעת הרמב"ם שגם בתחום עולי מצרים נוהגים דיני ביעור.
 71. חסר בכתב היד.
 72. רבי ישראל משקלאב בפאת השולחן, סי' כג סעי' ט בשם י"א, ובביש"ר ס"ק כה בשם הגר"א.
 73. חולין ז ע"ב.
 74. חגיגה ג ע"ב.
 75. יבמות טז ע"א; רמב"ם בהל' תרומות פ"א ה"א, ומתקנת חכמים, וכן ברמב"ם, הל' מתנות עניים פ"ו ה"ה, בנוגע לעמון ומואב בשביעית.
 76. רש"י, חולין ז ע"א ד"ה הרבה כרכים; רש"י, יבמות טז ע"א ד"ה עמון ומואב.
 77. תוס', יבמות טז ע"א ד"ה עמון ומואב.
 78. כי אם יש קדושת שביעית בפירות שביעית, הרי הם הפקר ופטורים מתרו"מ, עפ"י רמב"ם, הל' שמיטה ויובל פ"ד הכ"ד; שו"ע, יו"ד סי' שלא סעי' טז; ועי' במאמרנו 'תרומות ומעשרות בפירות שביעית',

ומיהו רש"י ז"ל שפירש בחולין⁸⁰ וביבמות⁸¹ דמותרים לזרוע כדי שיהיה לפני וכו' וכבר תמה עליו הגאון המשנה למלך ז"ל 'דהא תנן בהו: 'נאכל ולא נעבד?' עיין שם. ולי נראה, דזה פירוש רש"י: דעזרא לא כבשם כדי שיהיה מותר לזרוע וכו' אבל מדרבנן אסרו העבודה והספיקו סמיכת העניים, על מה שמותר האכילה בפירות וצמיחת הספחים ויקחו לקט שכחה פאה ומעשר' [עד כאן].

ומה מאוד תמהתי בדברי הרב ז"ל,⁸² חדא דמנא ליה להרב, דהרב שמשון ז"ל, פירוש, דנאכלים בלא קדושת שביעית? דאם אמר נאכלים לאחר הביעור, מנא ליה דמיקל אף בזה?⁸³ ומה תלוי זה בזה? וכנזכר לעיל. והוא לפי מיעוט שכלי, תמהתי עליו ועל⁸⁴ הגאון המשנה למלך ז"ל, 'דמה להם כי יזעקו' על רש"י ז"ל, במה שפירש דמותרים לזרוע וכו'. הלא פשטא דש"ס הכי משמע, דהניחום בלא קדושה כדי שיסמכו עליהם העניים, ומשמע דאינם קדושים כלל?! וכן משמע מדברי התוספות דלא קדשי כלל וכחון לארץ דמ"ן, ומפרישים תרומות ומעשרות אף בשביעית. ומשום הכי באה קבלת רבי דוסא שיעשר מעשר עני ולא מעשר שני. וסוגיה הנזכר⁸⁵ הנראה לכאורה דפליגא מתניתין דפרק ו' דשביעית.⁸⁶ ואם כן אין כאן תימה על רש"י ז"ל. ותו קשה לי על הרב פאת השלחן הנזכר במה שיישב בדעת רש"י ז"ל דמותר לזרוע מדאורייתא אבל מדרבנן אסור וזה כמה מהדוחק דפשטא דלשון רש"י ז"ל משמע דמותר לגמרי.

2. חיוב תרומות ומעשרות בתחום עולי מצרים

והנראה לעניות דעתי לתרץ האי סוגיה אם כמשנתנו הוא, היינו דהניחום ביד החכמים⁸⁷ אם לקדש כולם או מקצתם מפני דקדושה ראשונה לא קדשה לעתיד לבוא.⁸⁸ וכן מצינו דבימי רבי התירו את בית שאן שהיתה בכיבוש מצרים כמו שכתב הרמב"ם ז"ל בריש הלכות תרומות, וכן משמע בכסף משנה שם, דבפרק קמא דחולין דף ז' גבי רבי שהעידו לפניו על רבי מאיר שאכל עלה ירק בבית שאן, והתיר רבי את בית שאן וכו', גם נמנו על אשקלון ופטרה מן המעשרות. אם כן, משמע כיוון דלא קדשה לעתיד לבוא, הדבר מסור

התורה והארץ חלק ז', עמ' 502-530; שבת הארץ, פ"ד הכ"ט אות ד והע' 24-33.

80. רש"י, חולין ז ע"א ד"ה הרבה כרכים.

81. רש"י, מסכת יבמות טז ע"א ד"ה עמון ומואב.

82. כוונתו להרב פאת השלחן שם.

83. כוונתו מניין לפאה"ש שאם הר"ש מקל בדיני ביעור בתחום עולי מצרים, הוא גם פוטר אותם מקדושת שביעית!?

84. בכתב היד חסרה ו' החיבור.

85. הכוונה לדברי הגמ' חולין ז ע"א; יבמות טז ע"ב, מהם משמע שמקומות שלא נתקדשו על ידי עולי בבל פטורים לגמרי ממצוות תרומות ומעשרות וממצוות שביעית.

86. כי במשנה שביעית פ"ו מ"א, מפורש שבעולי מצרים אסורים בעבודה, ולהבנתו בפשטות, גם לדעת התוס' שאוכלים שם אחר הביעור יש שם קדושת שביעית.

87. גם לדעת המהר"י קורקוס, הל' תרומות פ"א ה"ה; בדעת הרמב"ם שם, שהכוונה 'הניחום מלקדש', כלומר לא קידשו את כל תחום עולי מצרים. אך המחבר מחדש שהביטוי 'הניחום' פירושו: השאירו לחכמים שאחריהם להחליט מה לקדש, כפי שהוא מבאר את דבריו.

88. עפ"י יבמות פב ע"ב; וכן פסק הרמב"ם, הל' תרומות פ"א ה"ה.

ביד חכמים לקדשם או כולם או מקצתם. ואם כן מה שהתירו הוא מותר לגמרי ומה שלא התירו הוא קדוש מדרבנן ויש בזה דין קדושת ארץ ישראל ממש אבל מדרבנן. ואם כן, תו לא קשה על סוגיה הנ"ל ממתניתין ולא קשה תו על רש"י ז"ל. דמאי דקאמר רש"י ז"ל דמותר לזרוע הוא על מקומות שהתירום כמו עמון ומואב וקרוב לזה כתב בפ"ד.⁸⁹ ואם כן עמנו בזה התיישב מה שהקשה המשנה למלך ז"ל⁹⁰ על רבנו ז"ל כי בהלכות מתנות עניים,⁹¹ פסק שנת השמיטה כולה הפקר ופטור מתרומות ומעשרות וכו' ובחוף לארץ וכו'. משמע דמקום דנוהג בו שמיטה פטור מתרומות ומעשרות.⁹² ואילו בפרק קמא דתרומות⁹³ כתב: 'כל שהחזיקו וכו' והניחו אותם המקומות כדי שיסמכו וכו', מוכח מדבריו, דסבירא ליה, דבעולי מצרים חייב במעשר ובשביעית עד כאן.⁹⁴ ובמה שכתבנו אתי שפיר, דכוונת רבנו בהלכות תרומות, הוא על מקום שהתירום, וכמו שסמך לזה מ'רבנו הקדוש התיר בית שאן גם הוא נמנה על אשקלון וכו'.⁹⁵ ומה שהקשה רבנו בכסף משנה,⁹⁶ דבירושלמי פרק ב' דדמאי:⁹⁷

רבי התיר בית קסרים,⁹⁸ התיר בית גוברין התיר כפר צמח⁹⁹ ולא ידעתי למה לא הזכירם רבנו? [עד כאן.]

יש לתרץ זה על פי תוספתא דאהלות¹⁰⁰ הביאה הרב שמשון בסוף מסכת אהלות:¹⁰¹
העיד יהודה בן יעקב מבית גוברין ויעקב בן יצחק מבית גופנין על קיסרין שהחזיקו מעולי מצרים והתירוה שלא במניין.

89. רמב"ם, הל' שמיטוי"י פ"ד הכ"ז-כח; שפסק שבעמון ומואב מותרים בעבודה בשביעית, אך בעבר הירדן חייבים בשביעית מדבריהם.
90. משל"מ, הל' שמיטוי"י פ"ד הכ"ז.
91. רמב"ם, הל' מתנות עניים פ"ו ה"א.
92. וכך פסק גם שו"ע, יו"ד סי' שלא סעי' יט.
93. רמב"ם, הל' תרומות פ"א ה"ה.
94. קושיית המשל"מ, הל' שמיטוי"י פ"ד הכ"ז, היא: לאור מה שחז"ל השוו את 'עמון ומואב' לשטחים שכבשום עולי מצרים ולא כבשום עולי בבל, מדוע תיקנו שם תרו"מ בשביעית, הלוא בכל שטחי עולי מצרים אין חיוב תרו"מ בשביעית, לפי מה שפסק הרמב"ם בהל' מתנות עניים פ"ו ה"א?
95. כלומר המילה 'הניחום' שברמב"ם, הל' תרומות פ"א ה"ה, מתייחסת למקומות נוספים שפטורים מתרו"מ כמו אשקלון ובית שאן, שהם רק דוגמאות למקומות הפטורים מתרו"מ בתחום עולי מצרים.
96. כס"מ הל' תרומות פ"א ה"ה סוף ד"ה כל שהחזיקו.
97. ירושלמי דמאי פ"ב ה"א.
98. כן בתוספתא אהלות פ"ח ה"טז; לגבי זיהויה של קיסרין: בכפתור ופרח, פרק יא ד"ה בתחילת דבריו, הביא שיש הסוברים שהיא באזור עקרון של היום. אולם הסדרי טהרות, מס' אהלות פ"ח דף רסו ע"ב ד"ה העיד יהודה מזהה אותה עם העיר צור של היום, אך הכפ"פ, פ"א ד"ה קיסרי כתב שאין זאת 'קיסרי' שבמגילה ו' ע"א, אלא היא 'קסטרא' שבמדרש איכה רבתי פרשה א אות נב, שהייתה סמוכה לחיפה, עפ"י תוספתא דמאי פ"א ה"ט; וכן כתב אדמת קודש, עמ' מב; וכן דעת הגר"ח"ז גרוסברג זצ"ל המעשר והתרומה, עמ' ג ובהע' ה; וכן פסק רבי יוסף ליברמן שליט"א, בחוברת מוריה (שבט תשל"ט), עמ' סז-סח אות כו; ועי' בספר משנת יוסף, שביעית ח"ב גבולות הארץ, עמ' קכז ד"ה אשקלון; ועי' יהודה פליקס, ספר הזיכרון לגרי"ד סולובייצ'ק זצ"ל, עמ' שעה, הע' 51.
99. תוספתא שביעית פ"ד ה"י.
100. תוספתא אהלות פ"ח ה"טז; ירושלמי דמאי פ"ב ה"א.
101. ר"ש, אהלות פ"ח מ"ט ד"ה וטיהרוהו.

אם כן יש לומר שהטעם שלא הזכיר רבנו בית קיסרין ובית גוברין וכו' הוא משום שהתירום שלא במנין.¹⁰² והנה מפירושו¹⁰³ הרב שמשון בתוספתא זו משמע דסבירא ליה דאף מכיבוש עולי מצרים חייב בביעור דכתב שם בפרק יח משנה ט בפירוש התוספתא הנזכר:

והתירו שלא במנין - מעצמן התחילו לנהוג בה היתר ולפוטרה ממעשר ושביעית

וכו' ובאו ישראל ובזזום ולא אסרום משום שביעית לאחר הביעור [עד כאן].

משמע מדבריו האם היתר עדיין באיסור,¹⁰⁴ היתה אסורה, היינו הפירות היו אסורים לאחר הביעור. דדוקא הכא, משום דמדעתם הותרה משום הכי בזזום וכו', הא אם היתה באיסורא היתה נאסרת לאחר הביעור, אף אם היא כיבוש מצרים. אם כן נראה דגם לפירושו דהכא סבירה ליה כמסכת ידיים¹⁰⁵ ודו"ק.

וראיתי להגאון מרכבת המשנה אשכנזי¹⁰⁶ שתירץ לקושית המשנה למלך ז"ל ופירש 'והניחום היינו בקדושתם הראשונה וחייבים בתרומות ומעשרות בשאר שנים, דאי פטרותן הוא בתרומות ומעשרות, אם כן אף בשביעית יהיו זורעים, ואם כן לא יעלו ספיחים בשמיטה ולא יהיה דבר לעניי כיבוש עולי בבל משום הכי הניחום בקדושתם' יעויין שם בדבריו.¹⁰⁷ הנה דאם אתא לפירוש רבנו ז"ל שהניחום היינו בקדושתם, אם כן קשה עליו מדברי הגמרא הנזכר,¹⁰⁸ דאמרו: 'עמון ומואב מעשרים מעשר עני בשביעית, דאמר מר

102. עי' משל"מ, הל' תרומות פ"א ה"ז, שהרמב"ם לא מנה מקומות בהם לא נמנו עוד תנאים עם רבי להיתר, בשונה מאשקלון שנמנו איתו, אך חזרו בהם, עי' תוספתא אהלות פ"ח ה"ט; ולא ברור מה שיטת הרמב"ם לגבי שאר המקומות שלא מנה. לעומת זאת לדעת האור שמח, הל' תרומות פ"א ה"ה ד"ה ורבינו הקדוש, פשוט שהרמב"ם לא חלק גם על שאר המקומות שהתירו, אלא שהוא מנה רק מקומות שמפורשים בתנ"ך ומוכרים כיום. ועי' להרב משה ליב שחור זצ"ל, באבני שוהם, גבולות הארץ, עמ' רפ אות ו, שגם הוא סובר כן, ולדעתו הרמב"ם לא רצה שיחשבו שרבי הקדוש התיר את כל עו"מ, ולכן לא הזכיר את כל המקומות, ועי' דרך אמונה, הל' תרומות פ"א בציון ההלכה ס"ק קז; ששאר המקומות רבי רק גילה שתמיד היו פטורים. ועי' עוד צפנת פענח, הל' תרומות פ"א ה"ה ו ע"א ד"ה שם ורבינו הקדוש התיר.

חשוב לציין שכל הדין כאן בתשובה הוא אף לשיטת הרמב"ם הל' תרומות פ"א ה"ה, כיוון שדעת כמה ראשונים שכל עולי מצרים פטורים לגמרי מתרו"מ ולדעות מסוימות באופן חלקי, עי' במאמרו של הרב יהודה הלוי עמיחי, ברכה על תרו"מ בגבולות עולי מצרים, אמונת עתיך 94 עמ' 11-19.

103. בכתב היד היה כתוב 'מפרש', ומתוך ניסוח דבריו בהמשך משמע שהיה צריך להיות 'מפירושו', כפי שהצענו, כיוון שהוא מוכיח שגם מהסברו של הר"ש לאותה תוספתא מוכח שס"ל שיש דין ביעור פירות שביעית בתחום עולי מצרים.

104. כלומר כל זמן שנכללה במקומות האסורים בשביעית.

105. לפי הסברו של רבי נתנאל זצ"ל, דברי הר"ש בכל המקומות שהוזכרו לעיל אינם סותרים, ועולים בקנה אחד, הן פירושו למס' שביעית פ"ו מ"א, הן פירושו למס' אהלות פ"ח מ"ט, והן פירושו למס' ידיים פ"ד מ"ג; כי אכן הוא סובר שבאופן עקרוני תיתכן קדושת שביעית בתחום עולי מצרים, למעט מקומות מסוימים שרבנו הקדוש התיר אותם, כמו קיסרין ששם לא נוהגים דיני תרו"מ ושביעית.

106. כוונתו למרכבת המשנה על הרמב"ם, הל' שמיטה ויובל פ"ד הכ"ז לרבי שלמה בן רבי משה מחעלמא זצ"ל, כיוון שיש גם מרכבת המשנה על הרמב"ם לרבי אהרן בן משה אלפנדרי זצ"ל.

107. מרכבת המשנה, הל' שמיטו"י פ"ד הכ"ז, מבאר שלא היה אמור להיות הבדל בין 'עמון ומואב' ל'עולי מצרים', אבל חז"ל 'הניחום בקדושתם', כלומר את עולי מצרים, והשוו אותם לתחום עולי בבל בשאר השנים, כדי שיפקירו את שדותיהם בשמיטה לטובת העניים.

108. בכתב היד הציטוט מקוצר.

הרבה כרכים וכו' והניחום וכו'.¹⁰⁹ ואם פירוש והניחום היינו שהניחום בקדושתם, היה חיוב חייבים במעשר עני בשביעית, כיון שהם קדושים והם הפקר מהיכן יהיה המעשר?! וכמו שכתב הוא ז"ל עצמו בתחילת הלשון. ואם נאמר דסבירא ליה דעמון ומואב הוא חוץ לארץ וכמו שפירשו בתוספות, ומאי דאמר היינו לומר דחששו לתקנת העניים וכמו שכתב התוספות, על כל זה קשה עליו ההיא דפרק קמא דחולין דף ז שהתיר רבי את בית שאן ואמרו שם הרבה כרכים וכו' והניחום וכו' ואם איתא דהניחום בקדושתם, היאך התיר רבי את בית שאן כיון שהם הניחום בקדושתם וחששו לתקנת עניים היאך יתיר רבי את בית שאן?! באופן שלא זכיתי להבין דברי הרב הזה.

ומשמע מפשט לשון רבנו ז"ל כמו שכתב הרב ז"ל¹¹⁰. באופן דלדעת הרמב"ם ז"ל משמע **דכיבוש עולי מצרים לא היו בהם דין שביעית ממש** אלא דההפרש ביניהם הוא רק הספיחים דבכיבוש עולי בבל אסרום מפני עוברי עבירה ובכיבוש מצרים מותרים היינו דווקא בקדושת שביעית וכמו מה שכתב הפאת השלחן.¹¹¹ **וכן הוא דעת הרב בורה דעה תו"פ**¹¹² **והטור ומרן ז"ל בסימן של"א**¹¹³ **נראה דהכי סבירא ליה**, דבסעיף א' כתב: 'סוריה הקונה בה שדה חייבת בתרומות ומעשרות מדברי סופרים. ובזמן הזה, אפילו במקום שהחזיקו בו עולי בבל ואפילו בימי עזרא, אין חיוב תרומות ומעשרות מהתורה אלא מדבריהם מפני וכו' ' [עד כאן] **משמע מדבריו דמאי דקאמר 'אפילו במקום שהחזיקו בו עולי בבל', משמע דלא מיבעיא במקום שהחזיקו בו עולי מצרים שהוא חייב מדרבנן אלא אף במקום שהחזיקו בו עולי בבל הוא חייב מדרבנן**. ובסעיף יט כתב: 'שנת השמיטה כולה הפקר אין בה לא תרומות ומעשרות כלל וחוצ לארץ אין בה שמיטת קרקע וכו' [עד כאן] **משמע דמקום שהוא חייב בתרומות ומעשרות חייב בשמיטה** ולא אפיק אלא חוץ לארץ וזה פשוט.¹¹⁴

109. חולין ז ע"א; יבמות טז ע"ב.

110. בפשטות כוונתו כסברת המשל"מ הל' שמטו"י פ"ד הכ"ז;

111. הכוונה לדברי פאת השלחן, סי' כג סעי' ט, סוף ס"ק כה; בדעת הרמב"ם ודייק זאת מדבריו הל' שמיטו"י פ"ד ה"ד. ועי' בפאה"ש שם ס"ק כז לגבי מעשרות בעולי מצרים בשביעית.

112. לא ברור לאיזה חיבור כוונתו, כיון שאת דברי הטור והשו"ע בורה דעה הוא מביא לאחר מכן.

113. כוונתו לשו"ע יו"ד סי' שלא כשהוא משווה בין דבריו בסעי' א לדבריו בסעי' יט.

114. אם ניתן לסכם, הרי תקציר התשובה של מו"ז רבי נתנאל חבובא זצ"ל היא כדלהלן: הוא נשאל האם לנהוג קדושת שביעית בעיר בירות, לאור דברי המעשה אורג שכותב שהיא בתחום עולי מצרים? ולאחר מס' ראיות הוא אכן קובע שבירות היא חלק מארץ-ישראל שבתחום עולי מצרים. אלא שמול קביעה זו, קיימים שני נושאים הדורשים בירור: א. מדוע נוהגים שם שני ימים טובים כמו בחו"ל? ב. הרי מנהג בירות שלא מפרישים תרו"מ ולא מקיימים שם דיני שביעית?! תשובת רבי נתנאל זצ"ל היא, שאף שהעיר בירות היא בתחום עו"מ, כפי הנראה הם נוהגים שם כשיטת הרמב"ם שגם בעולי מצרים ישנם מקומות שעושים שני ימים טובים, והדבר תלוי במנהגי אבותיהם. באשר לשאלה על מנהג בירות שלא להפריש תרו"מ ושביעית, תשובתו היא שאף שהרבה מקומות בתחום עולי מצרים נוהגים שם דיני תרו"מ וכן איסורי עבודה בשביעית, וקדושת פירות שביעית לרוב הדעות, אין שם איסור ספיחין, אולם ישנם מקומות שפטרו אותם חכמים מתרו"מ ושביעית לגמרי, כאשקלון, בית שאן ועוד מקומות, וכפי הנראה העיר בירות הייתה מאותם מקומות. בכך מחדש ומאחד מו"ז רבי נתנאל זצ"ל את שיטת הרמב"ם, הל' תרומות פ"א ה"ה, עם שיטת הר"ש, שביעית פ"ו מ"א; שם, פ"ט מ"ב; שם, ידיים פ"ד מ"ג; שם, אהלות פ"ח מ"ט; באשר לדעת שניהם מס' מקומות בתחום עולי מצרים פטורים מתרו"מ ושביעית לגמרי, ושאר המקומות חייבים בתרו"מ ושביעית באיסורי מלאכה, קדושת הפירות וביעור, כמו עולי בבל, רק שפטרו אותם מאיסור ספיחין.